

הקדמה

בשבח והודיה לה' הננו מוציאים לאור את קונטרס עץ־החיים לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, במהדורה חדשה ומאירת עיניים, עם ביאור נרחב ובתוספת מראי מקומות.

קונטרס זה נכתב על־ידי אדמו"ר מוהרש"ב ונמסר לתלמידי ישיבת 'תומכי תמימים' בליובאוויטש בשנת תרס"ד, ומאז נדפס בכמה מהדורות.

מטרתו העיקרית של הקונטרס היא לבאר בהרחבה ובעומק, על יסוד מאמרי חז"ל בגמרא ובזהר, את חשיבות לימוד פנימיות התורה בנוסף ללימוד הנגלה, ומדוע דבר זה הוא יסוד מרכזי להצלחת האדם בלימוד התורה כראוי והצלחתו בכללות עבודתו לה'.

נקודת הדברים היא: לימוד התורה משלים את הכוונה העליונה בבריאת העולם - לגלות אור אלוקי בבריאה, והוא הוא הכוח, ה"תבלין", המאפשר לאדם להתמודד כראוי עם פיתויי היצר ואף לגרום להפיכתו לטוב. אך כדי שלימוד זה יהיה כראוי ויפעל את פעולתו באדם, יש לערב בו את "עץ החיים", היא פנימיות התורה המביאה את האדם ללימוד תורה "לשמה".

לאחר ביאור יסוד זה באריכות רבה, מבאר אדמו"ר מוהרש"ב אשר לשם כך נוסדה ישיבת 'תומכי תמימים' - הישיבה הראשונה בעולם לתלמידים צעירים שכחלק מסדר יומה לומדים בה גם את תורת הנגלה וגם את תורת החסידות.

בפרקי הקונטרס האחרונים ישנה גם הדרכה מפורטת ומעשית לתלמידי הישיבה בעניין סדרי ודרכי הלימוד בנגלה ובחסידות.

בהקשר זה יש לציין את העובדה שבשנת תנש"א הורה כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע להדפיס מחדש את הקונטרס לכבוד כ' חשוון, יום הולדתו הק"ל של אדמו"ר מוהרש"ב, ועמד וחילקו לאלפי אנשים שבאו לחלות פני קודשו ולקבל את הקונטרס מידו הק'.

בהתוועדות שנערכה בסמיכות לכך הסביר הרבי אשר מטרת ההדפסה והחלוקה היא כדי לעורר את הקהל ללימוד הקונטרס ושהלימוד יהיה על מנת לעשות; זאת כדי להדגיש את העובדה אשר תוכנו של הקונטרס והדרישות שבו תקפים לחלוטין גם בדורנו.

■

בקונטרס שיצא לאור בשנת תש"ו נדפסו כמה הוספות:

(א) מכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בעניין מסירת הקונטרסים של אביו, אדמו"ר הרש"ב, לדפוס.

(ב) מבוא לקונטרס, והוא מכתב אדמו"ר מוהרי"צ אודות מעמד המרום של בני תורה בדורות עברו, מעמד שהלך והתדרדר, ועל הצורך לתקן דבר זה.

(ג) הקדמתו של רבי חיים ויטאל זי"ע לשער ההקדמות מכתבי האריז"ל, שנדפסה בסוף הקונטרס. במהלך הקונטרס מביא אדמו"ר מוהרש"ב מדברי הרח"ו ומזרוז את הלומדים לעיין בהקדמה זו.

(ד) שני מכתבים מאדמו"ר מוהרש"ב השייכים לתוכן הקונטרס ומסבירים את הרקע לייסוד ישיבת 'תומכי תמימים'.

הוספות אלו נדפסו כמוכן גם במהדורה זו.

■

ספר זה יוצא לאור כחלק מסדרת מאמרי אדמו"ר מוהרש"ב עם ביאור נרחב בהוצאת 'מעיינותיך'.

באופן כללי, הביאור לקונטרס זה אינו עיוני ומעמיק, אלא מבהיר את דברי הקונטרס ללומד שאינו מכיר את הסגנון או את המושגים המוזכרים ואת הקשרם לנושא המדובר. כמו כן הביאור מדגיש את הקשר בין חלקים ועניינים שונים במהלך הקונטרס, שמחמת אריכות הדברים עלול הלומד שלא לשים את דעתו אליהם.

במהדורה זו, פנים הקונטרס מפוסק ומחולק לפסקאות קצרות, והתווספו מראי מקומות רבים.

במהדורה של שנת תש"ו ציין והעיר כ"ק אדמו"ר זי"ע הערות ומראי מקומות. הערות אלו מופיעות במהדורה זו בגופן שונה.

כתיבת הביאור ועריכתו נעשו על-ידי הרב אליהו אברהם שי' קירשנבאום. סייע בעריכה - הרב דב שי' ליברמן.

■

כיוון שקונטרס "עץ החיים" עוסק בעניינה של ישיבת 'תומכי תמימים' ובהדרכות מעשיות לתלמידיה, ראינו לנכון לצרף במהדורה זו לקט משיחות ומכתבי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, אדמו"ר מוהרי"צ ואדמו"ר זי"ע אודות תפקידם של תלמידי ישיבת 'תומכי תמימים' והשילוב של לימוד נגלה וחסידות גם יחד, דבר שבוודאי יביא תועלת מרובה למעיינים.

בנוסף, לתועלת המעיינים הדפסנו בספר זה את שיחתו המוגהת והמפורסמת של כ"ק אדמו"ר זי"ע מאחרון של פסח תשל"ו, אודות ייעודה של ישיבת תומכי תמימים ותפקידם הייחודי של תלמידיה.

כל זאת נערך על-ידי הרב שמואל שי' וולס.

■

יהי רצון שייתן לנו ה' יתברך "לב לדעת ועיניים לראות ואוזניים לשמוע" את דברי אלוקים חיים שבתורת החסידות, ונזכה לקיום היעוד "ולא ילמדו עוד איש את רעהו גו' כי כולם ידעו אותי", בקרוב ממש.

ספריית מעיינותיך

תוכן ענינים

11	הקדמה מכ"ק אדמו"ר זי"ע
13	מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ על דבר מסירת הקונטרסים לדפוס
15	מבוא - מכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ
25	מפתח
27	קונטרס עץ החיים

קונטרס עץ החיים עם ביאור

89	פרק א
100	פרק ב
112	פרק ג
132	פרק ד
140	פרק ה
147	פרק ו
156	פרק ז
164	פרק ח
169	פרק ט
176	פרק י
181	פרק יא
187	פרק יב
194	פרק יג
200	פרק יד
204	פרק טו
208	פרק טז
215	פרק יז
218	פרק יח

222	פרק יט
225	פרק כ
229	פרק כא
230	פרק כב
233	פרק כג
234	פרק כד
235	פרק כה
241	פרק כו
244	פרק כז
246	פרק כח
248	פרק כט
255	פרק ל
256	פרק לא
260	פרק לב
261	פרק לג
263	סיכום כללי

הוספות

283	הוספה א - הקדמת רבנו חיים ויטאל לשער ההקדמות
305	הוספה ב - מכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
308	הוספה ג - מכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

317	ייעודה של ישיבת 'תומכי תמימים' - משיחת אחרון של פסח תשל"ו ..
333	לקט אודות תפקידם של תלמידי ישיבת 'תומכי תמימים' ..

מטרת התייסדות הישיבה / לימוד נגלה וחסידות / לימוד פנימיות התורה /
 יחידות כללית לתלמידי הישיבות / סדרי הישיבה / מסירות נפש / הלימוד
 תכלית הכל / לימוד ביגיעה / עבודת התפילה / הנחת עצמותו - לימוד רק
 כדי למלא שליחותו / סדר הלימוד בשבת / החידוש של תומכי תמימים /
 הפצת המעיינות

מפתח

קונטרס עץ החיים, ובו ל"ג פרקים

- (א) התהוות החומר, הצורה, שם, אותיות, דיבור. תכלית הבריאה.
- (ב) הפרש בין התורה והמצוות. אהבה כאש, כמים, וההתבוננות שלהם. פסוקי דזמרה, שמונה-עשרה.
- (ג) עץ-הדעת ותורה. מחלה, מר. טוב ורע דקליפת נוגה. תאוות היתר. נפרד, נבדל.
- (ד) התורה נקראת רפואה, לחם. עוז לנפש האלוקית, תושיה לנפש הבהמית. שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה.
- (ה) עץ-הדעת, עץ-החיים, מלכות, תפארת. חטא אדם הראשון.
- (ו) ההתהוות משם הוי' עלידי שם אלקים. יחודא-עילאה, יחודא-תתאה.
- (זח) מעלות העבודה דיחודא-עילאה.
- (ט) ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. יחודא-עילאה, יחודא-תתאה. ביטול, בירור. מעלת יחודא-תתאה. בת מלך שהריחה ציקי קדרה.
- (י) חטא אדם הראשון. חיבור עץ-הדעת ועץ-החיים, מלכות וזעיר-אנפין, יחודא-תתאה ויחודא-עילאה, ואמרתם כה לחי.
- (יא) תורה שבעל-פה, אילנא דטוב-ורע. בלא דחילו-ורחימו, לא יכלא לסלקא.
- (יב) תורה ב"לא זכה" - סמא דמותא. חכמה דקדושה, [חכמה] דלעומת-זה, ביטול היש.
- (יג) עץ-החיים, פנימיות התורה. עיקר גילוייה בדורות האחרונים.
- (יד) "זכה" ו"לא זכה" בתורה, באהבה ויראה, ו"שלא לשמה".
- (טו) פנימיות וחיצוניות התורה, נשמה וגוף. יבשה בתורה.
- (טז) החיוב באהבה ויראה. מדריגות באהבה.
- (יז) אהבה וההתבוננות שלה.
- (יח) הקדמה אל הידיעה, זיכוך הגוף עלידי סיגופים וביטושים. אהבה ד"נפשי אויתיך".
- (יט) פעולת היראה: שלמות בעבודה, בחינת עבד. אופן התענוג באהבה, ביראה.
- (כ) החיוב והיכולת באהבה ויראה, ופעולתם.
- (כא) הכרח העסק בפנימיות התורה.

- כב"כד) מטרת יסוד אגודתנו. שיעור לימוד דא"ח.
- כה) זמני לימוד דא"ח. הנהגות יום הש"ק.
- כו) לימוד בחשק, בקול. חיות בלימוד דא"ח.
- כז) תכלית הלימוד - ידיעה.
- כח"ל) אופן הלימוד בגפ"ת ופוסקים.
- לא"לב) הרחקת פלפול של הבל ושל שקר.
- לג) לימוד על-מנת לעשות. עבודת התפילה.

קונטרס עץ החיים

א

"כי נר מצוה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר". וצריך להבין מהו ענין "ודרך חיים", איזהו "דרך חיים" מלבד התורה והמצוה האמורים קודם? והנה, מה שהמשיל המצוה לנר והתורה לאור, פירש בשל"ה בתחילתו, דפירוש "נר" היינו נר יחידי, שזה נקרא "נר", ו"אור" הוא מדורה גדולה.

ועל-דרך-זה אמרו רבותינו ז"ל בסוטה דף כא ע"א: "דרש ר' מנחם בר' יוסי: 'כי נר מצוה ותורה אור' - תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור. את המצוה בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם כו'". ולפי-זה משמע, ד"אור" היינו אור היום, וכן משמע ממה שכתוב שם "כיון שעלה עמוד השחר" כו', ועיין שם בפירוש רש"י, ולא כמו שכתב בשל"ה - מדורה, דאור היום עדיף גם ממדורה גדולה.

ולהבין זה יש להקדים תחילה: מה שפעם כתיב "כל אשר חפץ ה' עשה", שההתהוות היא מבחינת חפץ ורצון ה', ופעם כתיב "בדבר הוי' שמים נעשו", וכמאמר "בעשרה מאמרות נברא העולם", שהיה מאמר ודיבור, ולא נברא בחפץ ורצון לבד.

והענין הוא, כי הנה נודע שלכל דבר יש חומר וצורה, שהחומר הוא עצם גוף הדבר בכלל, כמו השמים בכלל או הארץ בכלל, וצורה הוא ציור ותמונת הדבר, כמו מה שהשמים הוא כדורי, וכן הציור במראה כו'. והנה החומר נברא בדבר ה' ובעשרה מאמרות, שבמאמר

(1) ולהבין זה יש להקדים תחילה: ראה גם כן תורה-אור ד"ה נר חנוכה מצוה. ד"ה ויקם עדות ביעקב דשנת ש"ת.

"יהי אור" נתהווה האור מאין ליש, וכן במאמר "יהי רקיע" נתהווה הרקיע מאין ליש, אבל אופן צורת הרקיע בדמותו ובצלמו הוא נעשה בחפץ ה', שלא בא לכלל גילוי בדיבור או מאמר. וזהו שכתוב "כל אשר חפץ ה' עשה", דהיינו בחינת ציור כל נברא ונברא בנבראים שלמטה - שזהו מבחינת חפץ ה' כו'.

וזהו גם כן מה שכתוב: "כולם בחכמה עשית". דהיינו גם כן בבחינת ציור הדבר שהוא מבחינת חכמה, וכמו "אשר יצר את האדם בחכמה". והיינו, דהמשכת בחינת חפץ ורצון, הוא על ידי בחינת חכמה כו'. כי בכדי שמבחינת חפץ ורצון ה' יהיה נעשה פעולה ממש בנבראים, ובבחינת התחלקות דוקא שחלוקים בדמותם ובצלמם כו', הוא על ידי התלבשות בחינת הרצון בבחינת חכמה כו'.

אמנם דוקא בחכמה שלמעלה מכל העשר ספירות, והוא בחינת כח מ"ה שבחכמה, שורה אור-אין-סוף ברוך-הוא כו'. ושרש החכמה למעלה הוא בחינת בוצינא דקרדוניתא, קו המדה כו', "מי מדד בשעלו מים" כו', שעל-ידי החכמה נעשה המדידה איך ומה יהיה כל נברא ונברא כפי בחינת חפץ ורצון ה' כו'.

ובזה יובן מה שכתוב ב'עץ חיים', דיחוד 'אבא-ואמא' הוא תדירי כדי להחיות העולמות תמיד. דלכאורה אינו מובן, שהרי חיות העולמות הוא על ידי דבר ה', ומה נצרך לזה היחוד-תדירי ד'אבא-ואמא'? ולפי הנזכר לעיל מובן, כי "כולם בחכמה עשית" - שמשם נמשך הצורה כו'. וזהו ענין "ואתה מחיה את כולם", ופירש בזוהר ריש פרשת תצוה, דף קעט ע"ב: "נהורא עילאה ונהורא תתאה, כליל כחדא". דהיינו שהו"ו הוא המשכה מבחינת חפץ ה' וחכמה עילאה, אל בחינת הדיבור הנקרא "אתה", להיות "מחיה את כולם".

והנה, מה שנברא החומר במאמר ודיבור, ולא נברא הכל בחפץ ה' ורצונו בלבד, הוא מפני שאז לא היה גילוי מאין ליש, רק שהיה העולם בטל במציאות ממש (כמו עולם האצילות, וכמו עלמין דאתכסיא בכלל, שבטלים במציאות, ולא היו בבחינת נבראים דעלמין דאתגליא כו'), לפי שהיה מקבל מבחינת חכמה שהוא בחינת ביטול, "איהו וחיותו חד". רק עיקר גילוי היש הוא על-ידי דבר ה', "כי הוא צוה ונבראו", פירוש "צוה" מלשון מצות המלך (יש לבאר דענין הצווי שייך במי שמתנשא ויש לו ממשלה ושליטה, וכמו כן הוא ענין "באשר דבר מלך שלטון", שמְצַוֵּה וגוזר אומר. והדוגמא למעלה הוא בחינת הדיבור העליון דבחינת מלכות).

כי "מלכותך מלכות כל עולמים", "אין מלך בלא עם", שבחינת מלכות הוא בחינת התנשאות והסתלקות כו', והיינו שלא יאיר ויתגלה אלא בחינת שם בלבד כו'.

(והגם דבחינת "דבר ה'" הוא שבא בבחינת פנימיות בנבראים, והוא ענין כח הפועל שבנפעל, והיינו הארה אלקית שמהווה את הנבראים בפועל כו' וכמו שכתוב במקום

פרק א

השייך ל"מצוה", הוא נר יחידי בלבד; ואילו ה"אור", השייך ל"תורה", הוא אור חזק הרבה יותר - "מדורה גדולה".

ונמצא, ששני העניינים של "נר מצוה ותורה אור", הם זה למעלה מזה.

וכעין זה עולה גם מדברי חז"ל בגמרא על פסוק זה, כדלהלן:

ועל-דרך-זה אמרו רבותינו ז"ל בסוטה דף כא ע"א: "דרש ר' מנחם בר' יוסי: 'כי נר מצוה ותורה אור' - תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור. את המצוה בנר, לומר לך: מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה; ואת התורה באור, לומר לך: מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם כו".

מדברי הגמרא עולה ברור, שאכן הכתוב מדבר בשני סוגי אור: "מצוה" נמשלה לנר המגין לפי שעה בלבד; ואילו ה"תורה" נמשלה לאור המגין לעולם.

ובהמשך הגמרא שם, הדבר מתבאר באמצעות משל: "משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטיין, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. נזדמנה לו אבוקה של אור - ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים". ופירש רש"י: "כך, זכה לקיים מצוה - ניצל ממקצת פורעניות".

"ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הליסטיין, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. כיון שעלה עמוד השחר - ניצל מחיה רעה ומן הליסטיין". ופירש רש"י: "זכה לתורה, ניצל מן החטא ומן היסורין".

"כי נר מצוה ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר". וצריך להבין מהו ענין "דרך חיים", איזהו "דרך חיים" מלבד התורה והמצוה האמורים קודם?

משמעותו של הפסוק לפי פשוטו היא, שהמצווה והתורה מאירות את דרכו של אדם בדוגמת נר ואור. ומלבד דבר זה, על-ידי "תוכחות מוסר" זוכה האדם ל"דרך חיים". ועל כך נשאלת השאלה: מהו תוכנו של המושג השלישי המוזכר בכתוב - "דרך חיים"? איזה "דרך חיים" ישנה מלבד קיום המצווה ולימוד התורה המוזכרים בפסוק קודם?

והנה, מה שהמשיל המצוה לנר והתורה לאור, פירש בשל"ה בתחילתו, בפירושו "נר" היינו נר יחידי, שזה נקרא "נר", ו"אור" הוא מדורה גדולה.

השל"ה מפרש, ש"נר" ו"אור" המוזכרים בכתוב, הם שני עניינים שונים³: ה"נר",

(1) משלי ו, כג.

(2) במפרשים על הכתוב משמע, שאכן מדובר באותה "דרך חיים" המוזכרת קודם - קיום המצווה ולימוד התורה, אלא שהדרך לזכות אליה היא על-ידי "תוכחות מוסר". אך מפשט לשון הכתוב "ודרך חיים", בוא"ו המוסיף, יש מקום להבין זאת כמושג שלישי. ועל כך שואל במאמר, מהי אותה "דרך חיים".

התירוץ לשאלה זו, נתבאר להלן סוף פרק טו.

(3) יש להעיר, שבפירוש השני שהובא ברש"י על הפסוק, ועל-דרך-זה משמע באבן-עזרא, התיבות "נר" ו"אור" הן כמו מילים נרדפות שהובאו בכתוב לעניין הארת החשכה, עיי"ש.

"בדבר הוי' שמים נעשו", וכמאמר "בעשרה מאמרות נברא העולם", שהיה מאמר ודיבור, ולא נברא בחפץ ורצון לבד.

בכתובים מצינו שתי לשונות בעניין מעשה הבריאה: לשון אחת מציינת את הכוח המהווה את העולמות כחפץ ורצון ה' - "כל אשר חפץ ה' עשה"; ולשון אחרת מייחסת את ההתהוות לכוח הדיבור - "בדבר הוי' שמים נעשו", "בעשרה מאמרות נברא העולם". וצריך להבין - מאיזו בחינה אכן נבראו הנבראים?

והענין הוא, כי הנה נודע שלכל דבר יש חומר וצורה, שהחומר הוא עצם גוף הדבר בכלל, כמו השמים בכלל או הארץ בכלל, וצורה הוא ציור ותמונת הדבר, כמו מה שהשמים הוא כדורי, וכן הציור במראה כו'.

לכל נברא יש שני חלקים: חומר וצורה. לדוגמה: עצם מציאותו של הרקיע הוא החומר שלו, ואילו צורתו ככדור והיותו בעל גוון מסוים - הוא הצורה שלו.

והנה החומר נברא בדבר ה' ובעשרה מאמרות, שבמאמר "יהי אור" נתהווה האור מאין ליש, וכן במאמר "יהי רקיע" נתהווה הרקיע מאין ליש, אבל אופן צורת הרקיע בדמותו ובצלמו הוא נעשה בחפץ ה', שלא בא לכלל גילוי בדיבור או מאמר. וזהו שכתוב "כל אשר חפץ ה' עשה", דהיינו בחינת ציור כל נברא ונברא בנבראים שלמטה - שזהו מבחינת חפץ ה' כו'.

ולפי־זה משמע, ד"אור" היינו אור היום, וכן משמע ממה שכתוב שם "כיון שעלה עמוד השחר" כו', ועיין שם בפירוש רש"י, ולא כמו שכתב בשל"ה - מדורה, דאור היום עדיף גם ממדורה גדולה.

מדברי הגמרא ופירושו רש"י עולה, ש"אור" המוזכר בכתוב אינו רק אבוקה גדולה כדברי השל"ה, אלא מדובר על אור היום הדוחה את חושך הלילה לגמרי.

[ולהעיר, שההבדל בין אור המדורה לאור היום, הוא מהותי: אור המדורה מאיר כאשר יש חושך, וכוחו יפה להאיר את החשיכה ולמעטה; ואילו אור היום דוחה את החושך כליל].

מכל זאת עולה, ש"מצוה" נמשלה לאור הנר; ואילו "התורה" נמשלה לאור היום. וצריך להבין את תוכן ההבדל ביניהם.

בכדי לתרץ את שתי השאלות האמורות: (א) מהו תוכן עניין "דרך חיים", ומה מוסיף ענין זה על "נר מצוה ותורה אור". (ב) מהו ההפרש בין נר המצוה לאור התורה - מקדים אדמו"ר מוהרש"ב ומבאר כמה וכמה יסודות המתבארים בתורת חסידות חב"ד; ורק לאחר אריכות הביאור, יתורצו שתי השאלות.

ולחבין זה יש להקדים תחילה: מה שפעם כתיב "כל אשר חפץ ה' עשה", שההתהוות היא מבחינת חפץ ורצון ה', ופעם כתיב

(6) שם לג, ו.

(7) אבות ה, א.

(8) לכללות עניין זה וביאורו - ראה להבין ולהשכיל ח"א עמ' 441.

(4) ולחבין זה יש להקדים תחילה: ראה גם כן תורה־אור ד"ה נר חנוכה מצוה. ד"ה ויקם עדות ביעקב רשנת ש"ת.

(5) תהלים קלה, ו.

וכפי שמבואר להלן, שבחינת החכמה שייכת להמשכת הרצון בדיבור:

והיינו, דהמשכת בחינת חפץ ורצון, הוא על ידי בחינת חכמה כו'. כי בכדי שמבחינת חפץ ורצון ה' יהיה נעשה פעולה ממש בנבראים, ובבחינת התחלקות דוקא שחלוקים בדמותם ובצלמם כו', הוא על-ידי התלכשות בחינת הרצון בבחינת חכמה כו'.

כאמור, הפסוק "בדבר ה' שמים נעשו" עוסק בהתהוות עצם מציאותם של הנבראים, החומר שלהם, המתהווה מבחינת הדיבור האלוקי שהוא בערך שיתהוו ממנו נבראים נפרדים (כפי שיתבאר להלן בהמשך העניין); ואילו הפסוק "כל אשר חפץ הוי' עשה" עוסק בהתהוות הצורה של הנבראים, המתהווה מהרצון האלוקי המורה על אור-אין-סוף כפי שהוא מופשט מגדרי הספירות של סדר ההשתלשלות, והוא למעלה משייכות לנבראים ולהתהוותם¹⁰;

ועל כך בא הפסוק "כולם בחכמה עשית", ומבאר מהי הבחינה שבאמצעותה נעשית ההמשכה מן הרצון האלוקי אל הדיבור: החכמה היא כעין בחינת "ממוצע" בין אור-אין-סוף המאיר ברצון, ובין בחינת הדיבור המהווה את חומר הנבראים, ועל-ידי-כך הצורה נמשכת מהרצון אל תוך החומר ונעשית צורת החומר.

אמנם דוקא בחכמה שלמעלה מכל העשר ספירות, והוא בחינת כח מ"ה שבחכמה, שורה אור-אין-סוף ברוך-הוא כו'.

החלוקה האמורה בין שני החלקים הקיימים בכל נברא, מבארת את שינויי הלשון בכתובים העוסקים בהתהוותו: הפסוק המדבר אודות "דבר ה'" הפועל את בריאת העולם, עוסק בהתהוות החומר של הנברא, ואילו הפסוק המדבר אודות ההתהוות מה"חפץ" והרצון של הקב"ה, עוסק בהתהוות צורתו של כל נברא.

וכפי שזה בפשטות הדברים: המאמר האלוקי ממנו נתהווה כל נברא, אינו מפרט כיצד תהיה צורתו של הנברא המתהווה. במאמר "יהי רקיע" לא נתפרש שצורת הרקיע תהיה עגולה, ובמאמר "נעשה אדם" לא נתפרשה כיצד תיראה צורת גוף האדם; אם-כן, מדוע כל נברא נתהווה בצורה המיוחדת לו?

אלא שפרטים אלו שורשם בבחינת "כל אשר חפץ ה' עשה": התהוותו של החומר בצורה המסוימת בה הוא נוצר, היא מפני שכך עלה ברצון ה' - שחומר זה תצטייר בו צורה כזו דווקא. ורצון זה לא ירד ונתפרש בדיבור. הדיבור של הקב"ה פירש רק איזה נברא ייברא, אך מה תהא צורתו - זה נשאר בבחינת הרצון, וכפי שעלה ברצונו יתברך - כך נעשה בפועל.

וזהו גם-כן מה שכתוב: "כולם בחכמה עשית"¹¹. דהיינו גם-כן בבחינת ציור הדבר שהוא מבחינת חכמה, וכמו "אשר יצר את האדם בחכמה".

ישנו פסוק נוסף העוסק בהתהוות - "כולם בחכמה עשית". וגם פסוק זה משתלב בביאור התיווך בין שני הכתובים שהובאו לעיל, והוא שייך גם-כן להתהוות הצורה, כפי שנראה מהלשון "אשר יצר את האדם בחכמה".

10) ובדוגמת כוח הרצון בנפש האדם, שהוא כוח כללי, שכל עניינו הוא הטיית הנפש והוא למעלה מהכוחות המוגדרים.

9) תהלים קד, כד.

המדירה איך ומה יהיה כל נברא ונברא כפי בחינת חפץ ורצון ה' בו.

"בוצינא דקרדוניתא" פירושו "נר של חושך" (קרדוניתא, מלשון קדרות ושחרות). ומשמעות הדבר ברוחניות היא, שישנו אור אלוקי הנקרא חושך, להיותו מרומם ונעלה כל כך, הוא למעלה מגדר גילוי והוא נחשב כ"חושך"¹⁶.

דרגה זו מאירה ב'חכמה' סתימאה דאריך-אנפין', שורשה הראשוני של החכמה. והיא בחינת "קו המידה" המודד את כל המדידות של סדר ההשתלשלות המשתלשל מספירת החכמה, שיהיו בהתאם לרצון והחפץ האלוקי¹⁷.

16) ראה 'תורה אור' מקץ לט, א. ועוד.

17) ראה המשך תער"ב עמ' א'עט: ההשפעה מעצמות המאציל אל האצילות, צריכה להיות על-ידי ממוצע והוא בחינת הכתר כו'. וכידוע שהכתר נקרא אין, וכמו שכתוב 'החכמה מאין תמצא', והיינו להיותו למעלה מהנאצלים, שהרי הנאצלים יש בהם מציאות ספירות, ובכתר לא יש ספירות בבחינת מציאות כו', הרי זה בבחינת אין לגבי הנאצלים, וקדוש ומובדל מהם כו'.

"... והנה בבחינת כתר, מאחר שהוא בחינת ממוצע, שם הוא גם כן בחינת קו המדה הנקרא בזוהר 'בוצינא דקרדוניתא', והיינו בחינת חכמה סתימאה בחינת חכמה שבכתר, שהוא מקור חכמה דאצילות, ובדרך כלל הוא מקור כללות האצילות, שהרי חכמה הוא ראשית ההשתלשלות הכולל כל האצילות כנודע.

"ועל כן בחינת חכמה סתימאה שהיא מקור החכמה, הרי זה מקור כל האצילות כו', והוא המודד מדידת העשר ספירות בהתהוות שלהם בגדר מהותם ובהגבלת ההתפשטות שלהם כו'. דכל העשר ספירות נמדדו בבחינת קו המדה דחכמה סתימאה".

עיקרה ופנימיותה של החכמה אינה החכמה הגלויה, בחינת "ברק המבריק" שהיא שורש הבינה, אלא בחינת "ראיה דחכמה" המשיגה את מהותו של העניין המושכל באופן שלמעלה מטעם ודעת¹¹. על בחינה זו, נאמר שהיא "כח מה": אין לה שום מציאות לעצמה¹², אלא כל עניינה הוא התגלות המציאות שלמעלה ממנה המאירה בה. ובדוגמת הדבר הנראה לעיני האדם, שכל מציאות האדם אינה אלא להיות 'כלי קיבול' אליו.

וכך גם למעלה: פנימיות החכמה הוא היותה 'כלי קיבול' להתגלות אור-אין-סוף בה¹³.

ושורש החכמה למעלה הוא בחינת בוצינא דקרדוניתא¹⁴, קו המדה כו', "מי מדד בשעלו מים" כו'¹⁵, שעל-ידי החכמה נעשה

11) ראה ספר המאמרים עת"ר עמ' יג: "בחינת מ"ה דחכמה, זהו בחינת פנימיות החכמה שאינו בבחינת שכל, כ"אם בבחינת ראי' דחכמה כו' . וכנודע דראי' דחכמה היא בחינת ראיית המהות". ושם נתבאר, שמצד ענין זה, החכמה היא כעין חכמה סתימאה שהיא "עיקר בחינת הממוצע", עיי"ש.

12) ועל-דרך מה שאמר משה רבינו: "ונחנה מה" (שמות טז ז), לשון המורה על העדר הישות.

13) ראה תניא פרק לה בהגה"ה: "וכאשר שמעתי ממורי עליו-השלום, פירוש וטעם למה שכתוב ב'עץ חיים' שאור-אין-סוף ב"ה אינו מתייחד אפילו בעולם האצילות אלא על-ידי התלבשותו תחילה בספירת חכמה, והיינו משום שאין-סוף ב"ה הוא אחד האמת, שהוא לבדו הוא ואין זולתו, וזו היא מדריגת החכמה".

14) ראה זוהר ח"א טו, א.

15) ישעיהו מ, יב.

שבהם נבראו . . מאל"ף ועד תי"ו"; והאות ה' "היא ה' מוצאות הפה, מקור האותיות".

ועל כך מבאר כאן, על-פי דברי הזוהר, שהאות ו' שבתחילת התיבה, מורה על האור העליון, הוא בחינת הרצון והחפץ האלוקי, הנמשך על-ידי החכמה. דבר זה מרומז בציור האות ו' המורה על המשכה.

ועל כך אומר הזוהר, שהפסוק "ואתה מחיה את כולם" רומז להמשכת האור העליון באור התחתון.

והנה, מה שנברא החומר במאמר ודיבור, ולא נברא הכל בחפץ ה' ורצונו בלבד, הוא מפני שאז לא היה גילוי מאין ליש, רק שהיה העולם בטל במציאות ממש (כמו עולם האצילות, וכמו עלמין דאתכסיא בכלל, שבטלים במציאות, ולא היו בבחינת נבראים דעלמין דאתגליא בו), לפי שהיה מקבל מבחינת חכמה שהוא בחינת ביטול, "איהו וחיוהי חד"²⁰.

הסיבה ששני חלקי הנברא - החומר והצורה - נבראו משתי בחינות אלוקיות שונות, ולא הכול נברא ישירות מבחינת הרצון, שהוא מקור הכול היא, מפני שאילו ההתהוות הייתה מהרצון באמצעות החכמה בלבד, הנבראים כולם היו בטלים לגמרי במציאות, ולא הייתה מתקיימת תכלית הכוונה בבריאת העולמות: שיהיה 'יש' הבטל לאין, כדלהלן.

שהרי בספירת החכמה מאיר בגלוי המקור - אור-אין-סוף המאוחד בה, כדברי ה'תיקוני זוהר' ש"איהו", אור-אין-סוף, "וחיוהי", ספירות המוחין, הינם כולם דבר אחד. ועל כן, אם הנבראים יתהוו מספירת החכמה, גם

ובזה יובן מה שכתוב ב'עץ חיים'¹⁸, דיחוד 'אבא-ואמא' הוא תדירי כדי להחיות העולמות תמיד. דלכאורה אינו מובן, שהרי חיות העולמות הוא על ידי דבר ה', ומה נצרך לזה היחוד-תדירי ד'אבא-ואמא'? ולפי הנוכח לעיל מובן, כי "כולם בחכמה עשית" - שמשם נמשך הצורה בו'.

על-פי הביאור האמור בעניינה של החכמה בהמשכת הרצון אל הנבראים, יובנו דברי ה'עץ חיים' בנוגע ליחוד של ספירות החכמה והבינה, 'אבא ואמא', שיחוד זה שייך לקיום העולמות.

ולכאורה, כיון שהעולמות נבראו בדבר ה', הוא ספירת המלכות, מדוע לצורך חיותם נדרש יחוד-תדירי של 'אבא ואמא', הן הספירות חכמה ובינה? אך על-פי האמור, המשכת החיות מהרצון אל הדיבור היא על-ידי החכמה, ולשם המשכת החיות מהחכמה, יש צורך ביחוד תדירי של ספירת החכמה עם ספירת הבינה.

וזהו ענין "ואתה מחיה את כולם"¹⁹, ופירש בזוהר ריש פרשת תצוה, דף קעט ע"ב: "נהורא עילאה ונהורא תתאה, כליל כחדא". דהיינו שהוי"ו הוא המשכה מבחינת חפץ ה' וחכמה עילאה, אל בחינת הדיבור הנקרא "אתה", להיות "מחיה את כולם".

תיבת "אתה" מורה על האור התחתון, הוא בחינת הדיבור המהווה ומקיים את החומר. וכמבואר ב'שער היחוד והאמונה' פרק ב, שהאותיות א"ת שבתיבת "אתה" הן בחינת אותיות הדיבור מעשרה מאמרות

(18) שער הכללים פרק יג.

(19) נחמיה ט, ו.

(20) ראה תיקוני-זוהר ג, ב.